



مدیر حقوق



شاپا چاپی: ۱۸۴۱-۲۷۸۳
شاپای الکترونیکی: ۱۹۲۲-۲۷۸۳

دوره ۸ - شماره ۲۵ - پاییز ۱۴۰۴

امکان‌سنجی تحقق جنایت علیه بشریت از رهگذر تحریم‌های اقتصادی یکجانبه آمریکا علیه ایران
 همایون مافی، مرتضی پورعزیز
 بررسی قراردادهای هوشمند مبتنی بر بلاکچین از منظر کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا
 آریا ابراهیمی، سبحان طیبی
 هوش مصنوعی و نظام حقوق کیفری: تحلیل مسئولیت‌ها و پیامدها
 هادی جمشیدی فر، مهدی جعفریان، رقیه جعفریان
 تحول دادرسی کیفری در پرتو عدالت دیجیتال: کارکرد هم‌افزایانه فناوری‌های نو ظهور
 سیدعلیرضا میرکمالی، سیدمصطفی حسینی دستجردی
 وضعیت حقوقی اختراع مشترک و میزان مالکیت و نحوه تصرف مخترعین در آن
 سعید مولوی، نرجس دربانی چلچله
 تعهدات قراردادی در تجارت الکترونیک فرامرزی و چالش‌های اجرای آن در داوری بین‌المللی با تأکید بر معاهدات بین‌المللی
 احسانه وثوقی منفرد، محمدعلی کفایی فر
 تحلیلی بر دخالت نظریه‌های اخلاقی در حقوق کیفری
 ایرج مروتی، سعید احمدی، نگین بهادری جهرمی
 لزوم جرم انگاری نگهداری ماینر در ایران (مطالعه تطبیقی)
 مهدی رجائیان، شادی چگینی
 ارتباط کرامت انسانی و اهداف مجازات‌ها در حقوق کیفری
 امیرحسین ابوالحسنی، ستار فخرایی، زینب قادری
 واکاوی مفهوم «احق بالولد» در روایات امامیه: نقدی بر انگاره «حضانت» در فقه و حقوق خانواده
 حجت اله دهقانی
 سامانه جامع حقوقی شرکت ملی نفت ایران «سحن»: تحولی راهبردی در حکمرانی حقوقی هوشمند صنعت نفت ایران
 سیدحجت الله علم الهدی، محمد مهدی اسدی
 اصول اساسی بیمه و نتایج آن بر قصد اضرار
 محمد کمالی، محمدعلی جهانی، حمیدرضا سلیمی
 واکاوی علل بزهکاری اطفال و نوجوانان در حقوق کیفری ایران
 سیداحمد پیروندیزی، امیررضا محمودی
 بررسی اعتبار و قابلیت استناد ابزارهای ارتباطی نوین در فرایند اثبات جرم در نظام حقوقی ایران
 علیرضا باقری حسن آبادی
 مسئولیت کیفری سردفتران اسناد رسمی: تحلیل چالش‌های قانونی و راهکارهای پیشگیرانه در نظام ثبتی ایران
 ایوب رحیمی
 مفهوم منفعت عمومی در پرتو فایده‌گرایی جان استوارت میل و مقایسه آن با اندیشه جرمی بنتام
 احمدرضا سلطانیان
 مسئولیت مدنی در قبال ربات‌ها و هوش مصنوعی: چالش‌ها و راهکارهای حقوقی در عصر فناوری‌های نوین
 جیران ابراهیمی
 سیاستگذاری حمایت مدار در قبال بزه دیدگی زنان در خانواده با تأکید بر تحولات جدید
 محبوبه طالبی رستمی
 تأثیر روانشناسی جنایی در ارتکاب جرم در حقوق ایران و فرانسه
 وحید کیومرثی
 مسئولیت دولت‌ها در قبال نقض حقوق بشر توسط شرکت‌های امنیتی خصوصی در مأموریت‌های خارجی
 مهدی قره داغی، مسعود سرفرازی صالح
 مطالعه فقهی و حقوقی شرط بازگشت موقوفه به ملک واقف
 حبیب اله عبدالله پور، حمیدرضا نام آور
 تحلیلی بر جنایت‌های محیط زیستی تجاوز ایالات متحده آمریکا و رژیم اسرائیل علیه جمهوری اسلامی ایران
 جواد چراغی
 تحلیل حقوقی نقش مشاوران املاک در حفظ حقوق مالکیت زمین و چالش‌های اجرایی آن در ایران
 محمد احمدی
 مقابله دادگاه کیفری بین‌المللی با گسترش جنایت داعش
 جواد دشتیان
 قابل استناد بودن کنوانسیون نیویورک در داوری تجاری بین‌المللی ایران و موافقتنامه داوری با تأکید بر مفهوم تجاری
 علی باباپور همراهلو، پویا بنی هاشم
 مالکیت و بهره برداری از آب‌ها در نظام حقوقی ایران
 احمد پدیدار، یاسر صیادپور
 حق فراموش شدن و آثار آن بر روابط قراردادی در بلاکچین‌های عمومی: تحلیل تطبیقی حریم خصوصی داده‌ها در حقوق ایران و اروپا
 عارفه قاسم زاده ده آبادی
 بررسی ماهیت حقوقی قرارداد ساخت، اجاره و انتقال (بی.ال.تی)
 علی زارعی جلال آبادی
 نقش وکیل در تحقیقات مقدماتی در قانون آیین دادرسی کیفری
 علیرضا درائی
 شناسایی و اولویت بندی عوامل سیاسی-اجتماعی موثر بر تکدی‌گری در زاهدان
 محمدکمال دادرسی
 مسئولیت مدنی دولت نسبت به خسارات ناشی از اطلاع دادرسی
 علی فراحی
 تأثیر سیاست‌گذاری‌های اقتصادی دولت‌ها بر آزادی قراردادی در بازارهای خصوصی
 رامهر رحمانی گل افشان
 مروری تاریخی بر جرم انگاری در قبال جرائم نیروهای مسلح
 یاسر شاکری



The Role of the Lawyer in Preliminary Investigations in the Criminal Procedure Code

نقش وکیل در تحقیقات مقدماتی در قانون آیین دادرسی کیفری

Alireza Deraei

PhD student in Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Yasuj Branch, Yasuj, Iran

علیرضا دراعی
دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یاسوج، یاسوج، ایران
ali.deraee1442@gmail.com

Abstract

The purpose of this study is to examine the defendant's right to a lawyer in the prosecution according to the new Criminal Procedure Cod. In the previous law, in the note under Article 128 of the Criminal Procedure Code, the presence of a lawyer in the investigation stage was subject to the court's approval in three cases. However, in the Criminal Procedure Code, many of the shortcomings of the previous law were corrected and Article 190 of the Criminal Procedure Code included the defendant's defense rights. In this study, which was conducted using a descriptive-analytical method, we conclude that the defendant's right to have a lawyer during preliminary investigations is one of the principles of fair trial, and it is the defendant's right to freely choose a lawyer during the trial and to have his charges heard fairly in court, even though the defendant is not aware of his legal rights and cannot present his claims to the judicial authority as he should and perhaps should. Therefore, having a lawyer is one of the guarantees of the defendant's defense rights.

Keywords: Defendant's Defense Rights, Preliminary Investigations, Prosecutor's Office, Lawyer, Criminal Procedure.

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی حق برخورداری متهم از وکیل در دادسرا مطابق قانون دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ است، در قانون سابق، در تبصره ذیل ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸، در سه مورد حضور وکیل را در مرحله تحقیق منوط به تجویز دادگاه دانسته است، لیکن در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، بسیاری از اشکالات قانون سابق را اصلاح نموده و در ماده ۱۹۰ قانون فوق حقوق دفاعی متهم را لحاظ نموده است. در این پژوهش که با روش توصیفی-تحلیلی صورت پذیرفته است به این نتیجه می‌رسیم که حق برخورداری متهم از وکیل در تحقیقات مقدماتی یکی از اصول دادرسی عادلانه است و این حق متهم است که در جریان دادرسی با انتخاب وکیل آزادانه از حق دفاع بهره‌مند شود و در دادگاه متصفانه به اتهام او رسیدگی شود و با وجود اینکه متهم از حقوق قانونی خود مطلع نیست و نمی‌تواند ادعاهای خود را آن‌گونه که باید و شاید به مقام قضائی برساند و از این رو داشتن وکیل، یکی از تضمینات حقوق دفاعی متهم است.

واژگان کلیدی: حقوق دفاعی متهم، تحقیقات مقدماتی، دادسرا، وکیل، آیین دادرسی کیفری.

Received: 2025/10/05 - Review: 2025/11/09 - Accepted: 2025/11/24

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۷/۱۳ - بازنگری مقاله: ۱۴۰۴/۰۸/۱۸ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۰۳

ارجاع:

درائی، علیرضا؛ (۱۴۰۴)، نقش وکیل در تحقیقات مقدماتی در قانون آیین دادرسی کیفری، تمدن حقوقی، شماره ۲۵.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.



CC BY-NC-SA



مقدمه

در قوانین اساسی کشورهای جهان از جمله کشور ما و همچنین مقررات شکلی حاکم بر دادرسی در امور کیفری، اوصاف دادرسی عادلانه شامل حق اعتراض، تجدیدنظرخواهی، حق اطلاع از اتهام، حق داشتن مترجم و حق دفاع به‌عنوان حقوق اصحاب دعوا و به‌ویژه متهم پذیرفته شده است. البته در برخی از کشورها حق سکوت نیز به این حقوق افزوده می‌شود. اهمیت حضور وکیل مدافع در کنار سایر اوصاف دادرسی عادلانه به حدی است که در چند کنوانسیون مهم، مانند اعلامیه جهانی حقوق بشر نه تنها از آن نام برده شده بلکه حکومت‌ها را به تأمین زمینه‌های اجرایی آن موظف کرده است.

در اصل سی و پنجم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز بر حق تعیین وکیل از سوی اصحاب دعوا، تأکید شده است. برای اجرایی شدن این اصل نیز به همت کانون وکلا اداره معاضدت تشکیل شده است. هدف از ایجاد این اداره کمک به افرادی است که نیاز به وکیل دارند اما قدرت مالی تأمین آن را ندارند. اداره معاضدت البته در برخی جرائم جنایی که بدون حضور وکیل امکان برگزاری دادرسی وجود ندارد، وکیل معاضدتی معرفی می‌کند. در راستای چنین نگاهی است که قانون آیین دادرسی کیفری، در چند مورد حضور وکیل را به‌عنوان حق طرفین دعوا تلقی کرده است.

باید یادآور شد که فلسفه وجودی هر سیستم قضایی اجرای عدالت است و عدالت در صورتی محقق می‌شود که مساوات در حقوق طرفین دعوا رعایت شود. نظام قضایی مبتنی بر عدالت، درصدد رد و نفی

هرگونه تبعیض بر مبنای رنگ، نژاد، ثروت و طبقه اجتماعی است. افراد در هر رسته، مقام و هر نوع جنسی باید به طور مساوی در پناه قانون حمایت شده و در مقابل قانون پاسخگو باشند. در رسیدگی کیفری که هدف آن کشف جرم، جمع آوری دلایل، دادرسی و مجازات است، این امر می‌بایست به نحو مؤکد در قوانین لحاظ شود. زیرا معمولاً مجازات، منتج به سلب پاره‌ای از برخورداری‌ها نظیر آزادی و حمایت از حقوق بنیادین انسانی می‌گردد. در بسیاری از اسناد بین‌المللی که منشأ قوانین اساسی و عادی است، بر اصل مساوات تأکید شده است.

دادرسی کیفری شامل تعقیب، تحقیقات مقدماتی، دادرسی و اجرای حکم است که در کشور ما مرحله تحقیقات مقدماتی و اجرای حکم توسط دادسرا انجام می‌پذیرد. در تحقیقات مقدماتی چون بزهکاری یا بی‌گناهی متهم مشخص نیست، پس اصل مساوات طرفین دعوا و بی‌گناهی متهم تا ثابت شدن بزه دارای اهمیت مضاعفی است؛ از سوی دیگر به دلیل اینکه تمام افراد جامعه دارای دانش حقوقی نیستند و از حقوق و تکلیف خود آگاهی ندارند می‌توانند از وکیل یا مشاور حقوقی برخوردار شوند.

امروزه به جرات می‌توان گفت که این حق یکی از ارکان دادرسی عادلانه است. این حق در قوانین اغلب کشورها پیش‌بینی شده است، اگرچه برخورداری متهم از مشاوره حقوقی ممکن است موجب آگاهی وی از حقوق خود شده و در نتیجه اثبات جرم به مخاطره افتد. اما این حق ارزشمندتر از آن است که بتوان به راحتی آن را سلب نمود. در واقع، این نظام قضایی و پلیس است که بایستی قادر به اثبات اتهام شخص باشد، نه اینکه با سلب این حق مهم از فرد به کشف و اثبات جرم نائل آید. در هر حال، هزینه ناتوانی نهادهای مسئول را نباید دیگران بپردازند.

این حق نه تنها مغایرتی با موازین شرع اسلام ندارد، بلکه در راستای تعالیم اسلام مبنی بر حفظ و احترام به کرامت و حیثیت انسان است. سازمان‌های قضاوت و وکالت دو بال فرشته عدالت هستند. اگر قرار باشد عدالت و دادورزی در کشورمان به نحو شایسته‌ای برقرار بماند، باید این دو نهاد بتوانند با همکاری و همراهی، وظایف قانونی خود را عملیاتی کنند. امروزه، شرکت وکیل مدافع در دادرسی کیفری برای تأمین حقوق دفاعی متهم، تضمین مهمی به شمار می‌آید.

در هر نظام عدالت کیفری، در طول تاریخ حقوق کیفری، همواره دغدغه حفظ حقوق متهم خصوصاً حق دفاع وی وجود داشته و الان هم با گذشت حدود چهار هزار سال از عمر حقوق هنوز این دغدغه پابرجا

است، لیکن ماهیت این دغدغه متفاوت بوده است. بدین صورت که در ابتدای تولد حقوق کیفری، منع شکنجه متهم مدنظر بوده و امروزه حق دفاع متهم و داشتن وکیل برای وی در مرکز توجه قرار گرفته است. البته بهرغم تفاوت این دو ماهیت، وجه مشترک آنها توجه کامل به متهم و حقوق دفاعی اوست و گذار از منع شکنجه متهم تا حفظ کامل حقوق دفاعی وی خصوصاً داشتن وکیل، فرایندی بوده که به یکباره حاصل نشده است، بلکه فرایندی تدریجی بوده که تفکرات حقوقدانان و فلاسفه پشتوانه آن بوده است.

اگرچه اهمیت حقوق دفاعی متهم در عصر حاضر ضرورتی غیرقابل انکار است لیکن نحوه و چگونگی پذیرش آن دلالت بر میزان پایبندی کشورها بدان دارد و رویه کشورها، مبین طرفداری آنها از موازین و اصول حقوق بشری است. بدون شک مسئله حق دفاع متهم در کلیه مراحل دادرسی خصوصاً کشف جرم و تحقیقات مقدماتی همواره مورد توجه اسناد بین‌المللی و بسیاری از کشورهای جهان که حامی حقوق بشر می‌باشند قرار دارد و از جمله مهم‌ترین تضمینات حق دفاع متهم، حق داشتن وکیل می‌باشد. از آنجاکه در حقوق ایران دادستان و شاکی خصوصی می‌توانند در کشف جرم و تحقیقات مقدماتی حضور فعال داشته باشند، دادستان با تخصص حقوقی و شاکی خصوصی با داشتن وکیل، در کشف جرم و تحقیقات مزبور مداخله می‌نمایند. ولی حق داشتن وکیل در تحقیقات مقدماتی برای متهم به‌صورتی مبهم و نارسا و در مورد کشف جرم نیز چنین حقی به صراحت برای متهم پیش‌بینی نشده است. در نظام دادرسی کیفری ایران مرحله مقدماتی طبق سیستم تفتیشی انجام می‌شود یعنی تحقیقات محرمانه، مکتوب و سری بوده و دخالت وکیل محدود و موقوف به شرایطی است. مرحله تحقیقات مقدماتی حساس‌ترین مرحله رسیدگی است که سنگ بنای اولیه پرونده اتهامی گذاشته می‌شود. سری بودن تحقیقات مقدماتی تخلف از مقررات تساوی سلاح‌ها و نقض حقوق متهم می‌باشد. این در حالی است که قوانین سایر کشورها به جهت تساوی سلاح‌ها حرکت کرده و روز به روز از جنبه سری بودن آن به نحوی که حقوق دفاعی متهم را تضمین نماید، کاسته‌اند.

بنابر مطالب ذکر شده و با توجه به اهمیت حقوق شهروندی در این پژوهش سعی می‌شود که به بررسی حق برخورداری متهم از وکیل در داسرا و انطباق آن با قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ پرداخته شود. لذا در این نوشتار سعی می‌شود به این سؤال پاسخ داده شود که حقوق برخورداری متهم از وکیل در داسرا چیست و در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ چگونه است؟

۱- سیستم دادرسی در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲

قانون آیین دادرسی کیفری، از مهم‌ترین قوانین پایه‌ای و اساسی هر کشور بوده که بخش مهمی از نظم عمومی کیفری و عدالت کیفری از طریق این قانون اجرا می‌شود. مقررات نظام دادرسی، سازمان قضایی و آیین دادرسی کیفری در ایران، طی سه دهه گذشته، چندین مرتبه دچار تغییرات و دگرگونی کلی شده است. تغییرات مزبور، علاوه بر سازمان‌دهی نظام دادرسی کیفری، خود موجب بروز بی‌نظمی و ناهنجاری‌های متعددی در سیستم قضایی و وضعیت حقوق شهروندی شده است، آن‌گونه که همگان در زمان حذف قانون دادرسی و قانون احیاء دادرسی شاهد بوده‌اند (مصدق، ۱۳۹۳، ۱۱).

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با وجود برخی از اشکالها و ایرادهای مترتب بر آن، برخوردار از جنبه‌ها و نکات مثبت بسیاری در خصوص رعایت حقوق شهروندی، حقوق متهم، حق دفاع، وکیل مدافع، روند دادرسی، تضمینات تحقق دادرسی عادلانه و منصفانه است و اگر دچار تغییرات کلی و جدی نشود و با تدوین آئین‌نامه‌های اجرایی مقرر در آن، با استفاده از تجارب حرفه‌ای کارشناسان، قضات و وکلای دادگستری، می‌تواند در تضمین حقوق شهروندی و اساسی مردم می‌تواند، مؤثر و نقش آفرین گردد (مصدق، ۱۳۹۳، ۱۳).

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با تغییرات عددی، شکلی و ماهوی گسترده در قانون آیین رسیدگی کیفری و نحوه تعقیب متهم، نوعاً گرایش بر اعمال اصل تفسیر مضیق به نفع متهم، رعایت اصول و هنجارهای حقوق شهروندی و بشری و تلاش برای تحقق نظام دادرسی عادلانه نسبت به شاکی، متهم، بزه دیده، شاهد، مطلع، وکیل و مانند آن‌ها در فرایند رسیدگی کیفری دارد. در این قانون، ضمن حذف بسیاری از محدودیت‌ها و موانع مقرر در خصوص حق دفاع و وکالت از متهم، اصل را بر لزوم داشتن وکیل و حق دفاع وی از متهم به‌عنوان موکل خود و ضرورت تفهیم حقوق قانونی متهم از سوی مرجع قضایی و ضابطان دادگستری در تمام امور کیفری قرار داده است (زراعت و احمدی، ۱۳۹۳، ۱۳۰).

۱-۱- دعوای عمومی و دعوای خصوصی

برابر ماده ۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، محکومیت به کیفر فقط ناشی از ارتکاب جرم است و جرم که دارای جنبه الهی است، می‌تواند دو حیثیت عمومی از جهت تجاوز به حدود و مقررات

الهی یا تعدی به حقوق جامعه و اخلال در نظم عمومی و نیز حیثیت خصوصی از جهت تعدی به حقوق شخص یا اشخاص معین داشته باشد (زراعت و احمدی، ۱۳۹۳، ۱۲۷). بر این اساس، طبق ماده ۹ آن؛ ارتکاب جرم می‌تواند موجب طرح دو دعوی عمومی برای حفظ حدود و مقررات الهی یا حقوق جامعه و نظم عمومی و دعوای خصوصی برای مطالبه ضرر و زیان ناشی از جرم و یا مطالبه کیفرهایی که به موجب قانون حق خصوصی بزه دیده مانند حد قذف و قصاص است شود.

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ علاوه بر مقرر داشتن ترتیب مزبور، در ماده ۱۰ آن، تعقیب‌کننده مرتکب جرم را شاکی و درخواست‌کننده جبران ضرر و زیان وارده را، مدعی خصوصی می‌نامد که متفاوت از تقسیم‌بندی مقرر در ماده‌های ۲ و ۳ قانون قدیم می‌باشد. تعقیب متهم و اقامه دعوا از جهت حیثیت عمومی طبق ماده ۱۱ این قانون بر عهده دادستان و از جهت جنبه خصوصی با شاکی یا مدعی خصوصی قرار گرفته است، اما در قانون سابق، نسبت به جنبه عمومی و الهی آن، برابر ماده ۳ آن بر عهده رئیس حوزه قضایی و از حیث خصوصی، با تقاضای شاکی خصوصی قرار داشته است. با این وجود، برابر بند الف ذیل ماده ۳ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب و اصلاحات بعدی، وضعیت مشابهی نسبت به ماده ۱۱ این قانون مقرر شده بود.

علاوه بر این، توبه متهم در موارد پیش‌بینی شده در قانون، از زمره موارد موقوفی تعقیب بوده که برابر ماده ۱۳ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ نسبت به سایر موارد موقوفی تعقیب مندرج در قانون سابق اضافه شده است. همچنین، حق مطالبه زیان‌های معنوی، علاوه بر زیان‌های مادی، از دیگر نکات جدید مقرر در ماده ۱۴ این قانون می‌باشد. در قانون سابق، صرفاً، ضرر و زیان‌های مادی ناشی از ارتکاب به جرم و منافع ممکن‌الحصول مربوطه طبق ماده ۹ آن قابل مطالبه بوده است، اما در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ علاوه بر موارد مزبور، زیان‌های معنوی ناشی از ارتکاب به جرم نیز قابل مطالبه می‌باشد (زراعت و احمدی، ۱۳۹۳، ۱۲۸).

۱-۲- کشف جرم و تحقیقات مقدماتی

در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در بخش دو آن با عنوان کشف جرم و تحقیقات مقدماتی، مقتن فصلی را با عنوان «دادسرا و حدود صلاحیت آن» پیش‌بینی کرده است. ترتیب مزبور، در وضعیت مشابه قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب و اصلاحات بعدی مقرر شده بود. منظور از کشف جرم

یعنی آشکار شدن آن، منظور آشکار کردن عملی کیفری و ممنوع است. یعنی طوری این کیفر آشکار شود که مقامات قضایی و مردم عادی نیز از آن اطلاع داشته باشند. کشف جرم در نظام فعلی از وظایف ضابطان دادگستری و پلیس قضایی است (خالقی، ۱۴۰۳، ۲۰۱).

۳-۱- تشکیل دادرهای تخصصی و موضوعی

از دیگر نوآوری‌های قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در پیش‌بینی و تخصیص دادرهای موضوعی و تخصصی می‌باشد. برابر ماده ۲۵ آن؛ به تشخیص رئیس قوه قضاییه، دادرهای تخصصی، از قبیل دادرای جرائم کارکنان دولت، جرائم امنیتی، جرائم مربوط به امور پزشکی و دارویی، رایانه‌ای، اقتصادی و حقوق شهروندی زیر نظر دادرای شهرستان تشکیل می‌شود.

۴-۱- ضابطان دادگستری و تکالیف آنان

برابر ماده ۲۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲؛ ضابطان دادگستری مأمورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات دادستان در کشف جرم، حفظ آثار و علائم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم، تحقیقات مقدماتی، ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضائی، به موجب قانون اقدام می‌کنند. قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۳۰ در ماده ۱۹ خود می‌گوید: «ضابطان عدلیه عبارتند از مأمورینی که مکلفند به تفتیش و کشف جرائم (خلاف، جنحه و جنایت) و به اقداماتی که برای جلوگیری مرتکب یا متهم از فرار یا مخفی شدن موافق مقررات قانون باید به عمل آید». در سال ۱۳۷۸ قانونگذار این تعریف را با اندک اصطلاحاتی در ماده ۱۵ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری بدین مضامین گنجانیده است: «ضابطان دادگستری مأمورینی هستند که تحت نظارت و تعلیمات مقام قضایی در کشف جرم و بازجویی مقدماتی و حفظ آثار و دلایل جرم و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم و ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضایی به موجب قانون اقدام می‌نمایند» (مصدق، ۱۳۹۳، ۱۱).

۵-۱- حقوق متهم و وظایف قانونی ضابطان دادگستری

لزوم تفهیم و آگاهی شاکی از حق درخواست جبران خسارت و بهره‌مندی از خدمات مشاوره‌ای و معاضدت‌های حقوقی طبق ماده ۳۸ و ضرورت تفهیم فوری و کتبی موضوع اتهام و دلایل آن به متهم برابر

ماده ۴۶ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ را باید از دیگر دستاوردهای نوین این قانون برشمرد. به علاوه، به موجب ماده ۴۸ آن؛ با شروع تحت نظر قرار گرفتن، متهم می‌تواند تقاضای حضور و کیل نماید. وکیل باید با رعایت و توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات، با شخص تحت نظر ملاقات نماید و وکیل می‌تواند در پایان ملاقات با متهم که نباید بیش از یک ساعت باشد، ملاحظات کتبی خود را برای درج در پرونده ارائه دهد.

با این وجود، برابر تبصره ذیل این ماده، اگر شخص به علت اتهام ارتكابی یکی از جرائم سازمان یافته و جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی، سرقت، مواد مخدر و روانگردان و یا جرائم موضوع بندهای الف^۱، ب^۲ و پ^۳ ماده ۳۰۲ این قانون، تحت نظر قرار گیرد، تا یک هفته پس از شروع تحت نظر قرار گرفتن، امکان ملاقات با وکیل را ندارد. ممنوعیت و محدودیت مزبور نسبت به جرائم سیاسی و مطبوعاتی و جرائم موجب مجازات تعزیری درجه چهار و بالاتر منع فوق پیش‌بینی نشده است. تجویز فوق، برخلاف محدودیت‌های قانونی مقرر در ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی کیفری سابق می‌باشد (امیری، ۱۳۹۲، ۲۲).

۱-۶- حریم خصوصی و حقوق اساسی مردم و شهروندان

شناسایی، تعریف و تدقیق حریم خصوصی شهروندان در راستای حفظ و رعایت حقوق اساسی آن‌ها، از نکات مثبت قابل ذکر در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ است. در همین رابطه، برابر ماده ۵۴؛ ورود به منازل، اماکن تعطیل و بسته و تفتیش آن‌ها، همچنین، بازرسی اشخاص و اشیاء در جرائم غیرمشهود، با اجازه موردی مقام قضایی است. هرچند وی، اجرای تحقیقات را به‌طور کلی به ضابط ارجاع داده باشد (بیرانوند و همکاران، ۱۳۸۹). از این رو، ارجاع کلی مراتب به ضابطان دادگستری، ملازمه با ورود به حریم خصوصی اموال و اشیاء افراد و بازرسی نسبت به آن‌ها نداشته و انجام هریک از مراتب مزبور مستلزم صدور مجوز موردی در چهارچوب قانون از سوی مقام قضایی، اعم از دادستان یا سایر مقامات قضایی مربوطه بوده تا از هرگونه تعرض به حقوق و اموال مردم و نقض حریم خصوصی آن‌ها، جز نسبت به موارد مقرر در مجوز موردی صادره، طبق ۵۶ آن قانون، برخلاف ترتیب معموله در سنوات قبل خودداری گردد.

۱- جرائم موجب مجازات سلب حیات

۲- جرائم موجب حبس ابد

۳- جرائم موجب مجازات قطع عضو و جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی با میزان ثلث دبه کامل یا بیش از آن

۱-۲- وظایف و اختیارات دادستان

جهات شروع به تعقیب برابر ماده ۶۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، مشتمل بر شکایت شاکی یا مدعی خصوصی، اعلام و اخبار ضابطان دادگستری، مقامات رسمی یا اشخاص موثق و مطمئن، وقوع جرم مشهود در برابر دادستان و بازپرس، اظهار و اقرار متهم و اطلاع دادستان از وقوع جرم به طرق قانونی دیگر مقرر شده است. همچنین، به موجب ماده ۶۵ این قانون؛ هرگاه کسی اعلام کند که خود ناظر وقوع جرمی بوده و جرم مذکور از جرائم غیرقابل گذشت باشد، در صورتی که قرائن و اماراتی مبتنی بر نادرستی اظهارات وی وجود نداشته باشد، این اظهار برای شروع به تعقیب کافی است، هرچند قرائن و امارات دیگری برای تعقیب موجود نباشد؛ اما اگر اعلام کننده شاهد قضیه نبوده، به صرف اعلام نمی توان شروع به تعقیب کرد، مگر آن که دلیلی بر صحت ادعا وجود داشته باشد. یا جرم از جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی باشد.

۱-۸- حذف قاضی تحقیق و احیاء نهاد دادستانی

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ ضمن انجام تغییرات گسترده در فرایند تحقیقات مقدماتی و دادرسی کیفری، با حذف قاضی تحقیق و قاضی تحکیم، بر نقش و اهمیت نهاد دادستانی و بخش های متبوعه آن^۴ تأکید نموده است. ضابطان دادگستری، طبق ماده ۲۲ این قانون تحت آموزش، ریاست و نظارت دادستان قرار دارند و نقش سایر مقامات قضایی، صرفاً نظارتی است. حق نظارت در امور ارجاعی به بازپرس^۵، نظارت بر تحقیقات^۶، دستور لازم برای حفظ آثار و علائم، جمع آوری ادله وقوع جرم و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم، قبل از حضور و مداخله بازپرس از سوی دادستان^۷، صدور قرار ترک تعقیب توسط دادستان، در پی درخواست شاکی قبل از صدور کیفرخواست در جرائم قابل گذشت^۸، حق تعلیق تعقیب متهم، با اخذ تأمین مناسب و صدور دستورات قهری از سوی دادستان نسبت به

۴- بازپرسی، دادیاری و...

۵- ماده ۷۳

۶- ماده ۷۴

۷- ماده ۷۷

۸- ماده ۷۹

وی^۹ و...، از زمره تکالیف و اختیارات دادستان در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ برشمرده شده است.

۹-۱- وظایف و اختیارات بازپرس و حدود آن

در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با حذف عملی اختیارات رئیس حوزه قضایی و قاضی تحقیق مقرر در قانون سابق، تعقیب کیفری مراتب را به دادستان، بازپرس و عنداللزوم، دادیار محول نموده است. برابر ماده ۸۹ این قانون؛ شروع به تحقیقات مقدماتی از سوی بازپرس منوط به ارجاع دادستان است. چنانچه، بازپرس، ناظر وقوع جرم باشد، تحقیقات را شروع می‌کند، مراتب را فوری به اطلاع دادستان می‌رساند و در صورت ارجاع دادستان، تحقیقات را ادامه می‌دهد. براین مبنا، طبق ماده ۹۰ قانون مزبور؛ تحقیقات مقدماتی، مجموعه اقدامات قانونی است که از سوی بازپرس یا دیگر مقامات قضائی، برای حفظ آثار و علائم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم انجام می‌شود (صالحی، ۱۳۸۸، ۷۲).

تغییر مزبور، به‌خوبی در مفاد مندرج در ماده ۹۲ این قانون مشهود است. به موجب این ماده، تحقیقات مقدماتی تمام جرائم برعهده بازپرس است. در غیر جرائم موضوع ماده ۳۰۲ این قانون، در صورت نبودن بازپرس، دادستان نیز دارای تمام وظایف و اختیاراتی است که برای بازپرس تعیین شده است. در این حالت، چنانچه دادستان انجام تحقیقات مقدماتی را به دادیار ارجاع دهد، قرارهای نهایی دادیار و همچنین، قرار تأمین منتهی به بازداشت متهم، باید در همان روز صدور به نظر دادستان برسد و دادستان نیز مکلف است حداکثر ظرف مدت بیست و چهار ساعت در این باره اظهارنظر کند. این وظیفه در صورت عدم حضور بازپرس یا معذور بودن وی برابر تبصره ذیل ماده مزبور به دادرس دادگاه با تقاضای مراتب از سوی دادستان و تعیین رئیس حوزه قضایی تا زمان باقی بودن وضعیت مزبور انجام خواهد شد.

۱۰-۱- قرار رد درخواست مطالعه و دسترسی اوراق پرونده

به موجب تبصره اول ذیل ماده ۱۰۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲؛ در صورت درخواست شاکی، چنانچه بازپرس مطالعه یا دسترسی به تمام یا برخی از اوراق پرونده را منافی با ضرورت کشف

حقیقت بدانند، با ذکر دلیل، قرار رد درخواست را صادر می‌کند. این قرار حضوری به شاکی ابلاغ می‌شود و ظرف سه روز قابل اعتراض در دادگاه صالح است. دادگاه مکلف است در وقت فوق‌العاده به اعتراض رسیدگی و اتخاذ تصمیم کند. تصمیم دادگاه قطعی است. علاوه بر این، به موجب ماده ۱۹۱ این قانون؛ چنانچه بازپرس، مطالعه یا دسترسی به تمام یا برخی از اوراق، اسناد، یا مدارک پرونده را با ضرورت کشف حقیقت، منافی بدانند، یا موضوع از جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور باشد، با ذکر دلیل، قرار عدم دسترسی به آن‌ها را صادر می‌کند. این قرار حضوری به متهم یا وکیل وی ابلاغ می‌شود و ظرف سه روز قابل اعتراض در دادگاه صالح است. دادگاه مکلف است در وقت فوق‌العاده، به اعتراض رسیدگی کند و تصمیم‌گیری کند. ترتیب مزبور، از ابتکارات قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ بوده و در قانون قبلی انعکاسی نداشته است.

۱-۱۱- منع تحقیق در جرائم منافی عفت

منع تعقیب در جرائم منافی عفت در تبصره ذیل ماده ۴۴ قانون قبلی نیز محل توجه قانونگذار بوده است. با این وجود، در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، ترتیب دیگر و جامع‌تری در این باره مقرر شده است. برابر ماده ۱۰۲ این قانون؛ انجام هرگونه تعقیب و تحقیق در جرم زنا، لواط و سایر جرائم منافی عفت ممنوع است و پرسش از هیچ فردی در این خصوص مجاز نیست، مگر در مواردی که جرم در مرئی و منظر عام واقع شود و یا دارای شاکی باشد که در این صورت، تعقیب و تحقیق فقط در محدوده شکایت یا اوضاع و احوال مشهود توسط قاضی دادگاه انجام می‌شود.

محدودیت و ممنوعیت فوق، گرچه به منظور حفظ نظم عمومی، رعایت شان و حیثیت و حریم خصوصی و شرعی افراد و پرهیز از هرگونه افترای احتمالی به متهم می‌باشد، ولی اساساً، این پرسش مطرح است که در صورت ممنوعیت هرگونه تعقیب و تحقیق در این باره، چگونه مراتب قابل پیگیری بوده؟ و بدون هرگونه تحقیق یا پرسشی، چگونه این موضوع قابل احراز خواهد بود؟ و با توجه به ممنوعیت بازپرس و دادستان و تجویز تعقیب و تحقیق فقط در محدوده شکایت و یا اوضاع و احوال مشهود توسط قاضی دادگاه، صلاحیت و تکلیف دادستان یا بازپرس در این باره چیست؟ و قبل از صدور هرگونه قرار مجرمیت یا کیفرخواست، پرونده چگونه قابلیت ارسال برای دادگاه را خواهد داشت؟ و نیز وضعیت رسیدگی به جرائم مزبور در موارد غیرمشهود مطروحه چگونه می‌باشد؟ ماده ۱۰۲ در این باره، فاقد صراحت و هرگونه تجویزی بوده و شایسته تدقیق و تکمیل می‌باشد.

۱-۱۲- حقوق دفاعی متهم

در قانون آیین دادرسی کیفری تعریفی از این حق نشده است. اما در تعریف آن می‌توان گفت که، مجموعه تضمینات قانونی و قضایی در طول رسیدگی کیفری عادلانه برای افرادی که در مظان ارتکاب جرم قرار می‌گیرند. از جمله این حقوق حق داشتن وکیل دادگستری در مرحله تحقیقات مقدماتی است. وکیل به معنای واقعی خود، کسی است که وکالت و نیابت اشخاصی را که مسلط و آگاه به قواعد حقوقی نیستند را می‌پذیرد و در غیاب آن‌ها از حقوق‌شان دفاع می‌کند (حاجی ده آبادی و اکرمی سراب، ۱۳۸۹، ۳۶).

حق داشتن وکیل از تضمینات اساسی حقوق دفاعی متهم است و فلسفه وجودی این حق در مرحله تحقیقات مقدماتی از آن‌جا ناشی می‌شود که متهم در دفاع از خود در مقابل مقام تحقیق‌کننده که آشنا به مسائل حقوقی و قوانین است، بتواند از کمک افراد آگاه و متخصص برخوردار باشد تا بین او و مقام تحقیق به لحاظ اطلاعات، تجارب حقوقی و استفاده مؤثر از قانون توازن برقرار شود. حضور وکیل مدافع نه تنها به لحاظ اطلاع و آگاهی از موازین قانونی و حقوقی در دفاع از اتهام انتسابی به متهم مفید است، بلکه باب هر گونه سوءاستفاده فراقانونی را از ضابطین دادگستری و قضات در جمع‌آوری دلایل غیرحقوقی و غیرقانونی سلب می‌کند.

۱-۱۳- تحقیقات مقدماتی

یکی از نوآوری‌های قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ تفکیک مقام تعقیب^{۱۰} از مقام تحقیق^{۱۱} است. چرا که طبق ماده ۹۲ و تبصره آن، انجام تحقیقات مقدماتی کلیه جرائم با بازپرس است و در شرایط خاصی توسط دادرس دادگاه یا دادستان و در مواردی توسط دادیار انجام می‌شود. شایان ذکر است که کماکان سمت دایاری را برای اموری مثل ارجاع و حضور در دادگاه موجود می‌باشد.^{۱۲}

طبق ماده ۱۹ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸ تحقیقات مقدماتی مجموعه اقداماتی است که برای کشف جرم و حفظ آثار و ادله وقوع آن و تعقیب متهم از بدو پیگرد قانونی تا تسلیم به مراجع قضایی

۱۰- دادستان

۱۱- بازپرس

۱۲- ماده‌های ۲۳، ۸۸، ۹۲ و ۴۵۱

صورت می‌گیرد. ماده ۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ همان ماده ۱۹ قانون سابق است که بدون تغییر در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ نیز بیان شده است. لیکن اشکالی که در تعریف تحقیقات مقدماتی وجود دارد این است که صدور قرار تأمین کیفری و اظهار نظر نهایی مبنی بر منع تعقیب یا جلب به دادرسی در پایان تحقیقات نیز در مرحله آخر تحقیقات مقدماتی قرار دارد و بیان نشده است.

شایان ذکر است که در قانون سابق، چنانچه مقام تحقیق عقیده بر تقصیر متهم داشت قرار مجرمیت صادر می‌کرد.^{۱۳} لیکن ماده ۲۶۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقرر دارد: بازپرس در صورت جرم بودن عمل ارتكابی و وجود ادله کافی برای انتساب جرم به متهم، قرار جلب به دادرسی صادر می‌کند. لذا تبدیل قرار مجرمیت به قرار جلب به دادرسی از نوآوری‌های دیگر قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ است چرا که دادسرا مرجع انجام تحقیقات است و تا زمانی که حکم قطعی بر محکومیت کسی صادر نشود نمی‌توان در خصوص مجرمیت یا عدم مجرمیت وی اظهار نظر کرد چرا که خلاف این امر با اصل برائت منافات دارد. در سایه این اصل تمامی مردم بی‌گناه فرض می‌شوند.^{۱۴}

۲- بررسی موانع حضور وکیل در تحقیقات مقدماتی

در قانون سابق و تبصره ماده ۱۲۸ قانونگذار مقرر می‌دارد: در مواردی که موضوع جنبه محرمانه دارد یا حضور غیرمتهم به تشخیص قاضی موجب فساد شود و همچنین در خصوص جرائم علیه امنیت کشور حضور وکیل در مرحله تحقیق با اجازه دادگاه خواهد بود. لیکن تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ نیز محدودیت‌هایی را لحاظ نموده است.

در تبصره مذکور اولاً، جرائمی را که وکیل دارای محدودیت است دامنه شمول بسیاری از جرائم را در برمی‌گیرد. از سویی این جرائم از جرائم مهمه است و نقش و دخالت وکیل دادگستری نسبت به سایر جرائم بیشتر احساس می‌شود. ثانیاً، مدت محرومیت متهم از ملاقات با وکیل، یک هفته است که به نظر می‌رسد مدت طولانی است. به هر حال قانون سابق، اصل را به نوعی بر عدم مداخله وکیل قرار داده بود و

۱۳- بند ک ماده ۳ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۸۱

۱۴- اصل سی و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲

نیز حضور و کیل را در جرائم خاصی منوط به اجازه دادگاه دانسته است. لیکن طبق قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، اصل بر حضور و مداخله و کیل در تحقیقات مقدماتی است مگر در جرائم خاصی و در مدت یک هفته (عزیزی، ۱۳۸۸، ۲۱).

۳- تعداد و کیل در مرحله تحقیقات مقدماتی

در ماده ۱۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ قید شده که متهم می‌تواند یک و کیل دادگستری همراه خود داشته باشد. معلوم نیست قانونگذار در بیان حق همراهی متهم توسط وکیل یا وکلای اوست یا اینکه به عدد یک نظر داشته است. چنانچه قانونگذار در مقام بیان حق متهم مبنی بر داشتن وکیل یا وکلاء باشد با ظاهر ماده در تعارض است، زیرا در این ماده به عدد یک اشاره شده است و این حق، محدود به همراه داشتن یک وکیل است و چنانچه منظور قانونگذار این بوده که متهم فقط یک وکیل انتخاب کند، این ماده با ماده‌های ۳۴۲، ۳۴۶ و ۳۸۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در تعارض است، زیرا در ماده‌های مذکور اعلام شده که متهم می‌تواند تا دو نفر وکیل به غیر از جرائم در صلاحیت دادگاه کیفری یک داشته باشد. با جمع این ماده‌ها به نظر می‌رسد متهم حق انتخاب بیش از یک وکیل را دارد، اما در مرحله تحقیقات مقدماتی تنها یک نفر از وکلاء او حق همراهی و حضور در جلسه را دارد.

بازپرس مکلف است در مواردی که متهم احضار می‌شود در احضاریه قید کند که متهم، حق گرفتن وکیل را دارد و نیز پیش از شروع تحقیق توسط بازپرس می‌بایست حق داشتن وکیل به متهم ابلاغ و تفهیم شود. حق داشتن وکیل و بیان و تفهیم آن، تکلیف است بر بازپرس و ضمانت اجرای آن در تبصره اول ماده ۱۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، بی‌اعتباری تحقیقات است.

بنابراین اولاً، بازپرس نمی‌تواند از حضور وکیل در تحقیقات جلوگیری کند. ثانیاً، بازپرس نمی‌تواند حق داشتن وکیل را به متهم تفهیم نکند چه متهم به آن آگاه باشد یا خیر. به این معنا که نمی‌تواند به لحاظ این که متهم حقوقدان است و اطلاع داشته که می‌تواند وکیل داشته باشد، از تفهیم این مطلب به او امتناع ورزد. ثالثاً، در صورت احضار شخص، به نام متهم باید در احضاریه قید شود به همراه وکیل خود در بازپرسی حاضر شود. حال اگر در احضاریه چنین امری قید نشود و متهم در بازپرسی حاضر شود؛ بدون

موافقت او نمی‌توان تحقیقات را آغاز کرد. در صورت تقاضای او و درخواست مهلت برای معرفی وکیل باید مهلت لازم به او داده شود. رابعاً، در صورتی که متهم راساً جلب شود بازپرس باید این حق را که می‌تواند وکیل انتخاب کند به وی تفهیم کند. نتیجتاً، داشتن وکیل برای متهم حق است و تکلیف نیست لیکن در جرائمی که مجازات آن، سلب حیات یا حبس ابد است چنانچه متهم اقدام به معرفی وکیل نکند بازپرس مکلف است برای متهم وکیل تسخیری تعیین کند (گلدوست جویباری و عبدالهی، ۱۳۸۸، ۲۵۸).

۴- حق دفاع و وکالت در فرایند دادرسی کیفری

۴-۱- لزوم تفهیم مکتوب و مستند حقوق متهم

برابر ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲؛ هرگام متهم تحت نظر قرار گرفت، ضابطان دادگستری مکلفند حقوق مندرج در این قانون در مورد شخص تحت نظر را به متهم تفهیم و به صورت مکتوب در اختیار وی قرار دهند و رسید دریافت و ضمیمه پرونده کنند. قانون سابق فاقد ترتیب مزبور بوده است.

۴-۲- حق حضور و دخالت وکیل در تحقیقات مقدماتی

برخلاف ماده ۱۲۸ قانون سابق، برابر ماده ۱۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲: متهم می‌تواند در مرحله تحقیقات مقدماتی، یک نفر وکیل دادگستری همراه خود داشته باشد. این حق باید پیش از شروع تحقیق توسط بازپرس، به متهم ابلاغ و تفهیم شود. چنانچه، متهم احضار شود، این حق در برگه احضاریه قید و به او ابلاغ می‌شود. وکیل متهم می‌تواند با کسب اطلاع از اتهام و دلایل آن، مطالبی را که برای کشف حقیقت و دفاع از متهم یا اجرای قانون لازم بداند، اظهار کند. اظهارات وکیل در صورت مجلس نوشته می‌شود.

این ماده، از ماده‌های طلایی مقرر در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ بوده که منطبق با اصول حقوق بین‌الملل بشر می‌باشد و در قانون سابق، به ترتیب مزبور مقرر نشده بود. همچنین، طبق ماده ۳۷۱ این قانون؛ قبل از ختم دادرسی، چنانچه شاکی یا مدعی خصوصی راجع به موضوع شکایت، مطلب جدیدی داشته باشد، استماع می‌شود و دادستان یا نماینده وی نیز می‌تواند عقیده خود را اظهار کند. دادگاه مکلف است پیش از اعلام ختم دادرسی، به متهم یا وکیل او اجازه دهد که آخرین دفاع خود را بیان کند.

هرگاه متهم یا وکیل وی در آخرین دفاع مطلبی اظهار کند که در کشف حقیقت مؤثر باشد، دادگاه مکلف به رسیدگی است (قیاسی، ۱۳۸۶، ۱۱۵).

۴-۳- تضمین سلب حق دفاع قانونی وکیل مدافع

برابر ماده ۳۴۶ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲: در تمام امور کیفری، طرفین می‌توانند وکیل یا مدافع خود را معرفی کنند. در صورت تعدد وکیل، حضور یکی از آنان برای تشکیل دادگاه و رسیدگی کافی است. طبق تبصره این ماده؛ در غیر جرائم موضوع صلاحیت دادگاه کیفری یک، هریک از طرفین می‌توانند حداکثر دو وکیل به دادگاه معرفی کنند (مقیسه، ۱۳۹۲، ۱۳۵). همچنین، به موجب ماده ۳۴۷ این قانون؛ متهم می‌تواند تا پایان اولین جلسه رسیدگی از دادگاه تقاضا کند وکیلی برای او تعیین شود. دادگاه در صورت احراز عدم تمکن متقاضی، از بین وکلای حوزه قضایی و در صورت عدم امکان، از نزدیک‌ترین حوزه قضایی، برای متهم وکیل تعیین می‌نماید. همچنین، برابر تبصره دوم آن؛ در جرائمی که مجازات آن سلب حیات یا حبس ابد است، چنانچه متهم اقدام به معرفی وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی ننماید، بازپرس برای وی وکیل تسخیری انتخاب می‌کند. به موجب تبصره سوم آن؛ در مورد این ماده و نیز چنانچه، اتهام مطرح مربوط به منافی عفت باشد، مفاد ماده ۱۹۱ جاری است.

اضافه بر این، وفق ماده ۳۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲؛ در جرائم موضوع بندهای الف، ب، پ و ت ماده ۳۰۲ این قانون، جلسه رسیدگی بدون حضور وکیل متهم تشکیل نمی‌شود. چنان چه، متهم، خود وکیل معرفی نکند و یا وکیل او بدون اعلام عذر موجه در دادگاه حاضر نشود، تعیین وکیل تسخیری الزامی است و چنان چه وکیل تسخیری بدون اعلام عذر موجه در جلسه رسیدگی حاضر نشود، دادگاه ضمن عزل او، وکیل تسخیری دیگری تعیین می‌کند. حق الوکاله وکیل تسخیری از محل اعتبارات قوه قضائیه پرداخت می‌شود. لازم به ذکر است طبق ماده ۳۵۰ این قانون؛ در صورتی که متهم دارای وکیل باشد، جز در جرائم موضوع بندهای الف، ب، پ و ت ماده ۳۰۲ این قانون و نیز در مواردی که دادگاه حضور متهم را لازم تشخیص دهد، عدم حضور متهم در جلسه دادگاه مانع رسیدگی نیست.

حق برگزیدن «وکیل تعیینی» و حق داشتن «وکیل تسخیری و معاضدتی»، بیانگر اهمیت نقش وکیل

در تعیین سرنوشت احقاق حقوق در جامعه و اثر غیرقابل انکار آن در دادرسی منصفانه و مبتنی بر عدالت می‌باشد که در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ بدان تأکید شده است (مؤذن زادگان و غلامعلی زاده، ۱۳۸۸، ۱۴۲).

۴-۴- الزام بازپرس به رسیدگی به جهات و دلایل جدید ابرازی از سوی متهم یا وکیل وی و آخرین دفاع

طبق ماده ۲۶۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲؛ بازپرس پس از پایان تحقیقات و در صورت وجود دلایل کافی به وقوع جرم، به متهم یا وکیل وی اعلام می‌کند که برای برائت یا کشف حقیقت، هر اظهاری دارد به‌عنوان آخرین دفاع بیان کند. هرگاه متهم یا وکیل وی در آخرین دفاع، مطلبی را اظهار کند یا مدرکی ابراز نماید که در کشف حقیقت یا برائت مؤثر باشد، بازپرس مکلف به رسیدگی است. همچنین، برابر ماده ۲۶۳ آن؛ در صورتی که متهم یا وکیل وی برای اخذ آخرین دفاع احضار شود و هیچ یک از آنان بدون عذر موجه حضور نیابد، بدون اخذ آخرین دفاع، اتخاذ تصمیم می‌شود (احمدزاده، ۱۳۸۹، ۳۰).

نتیجه

عدالت قضایی حکم می‌کند که با پیچیده شدن مسائل حقوقی به‌ویژه در امور کیفری که با حیثیت و جان و عرض افراد در ارتباط است متهم بتواند در دفاع از خود که مستلزم آگاهی از قوانین و مسائل حقوقی است از وجود وکیل مدافع برخوردار شود. در قانون سابق امکان مداخله وکیل در تحقیقات مقدماتی وجود نداشت. لیکن یکی از نوآوری‌های قانونگذار در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ اصلاح این محدودیت است تا متهم با بهره‌مندی از حضور وکیل بهتر و شایسته‌تر از حقوق خود دفاع کند. لذا داشتن وکیل برای متهم حق است و تکلیف نیست، لیکن در جرائمی که مجازات آن سلب حیات یا حبس ابد است چنانچه متهم اقدام به معرفی وکیل نکند بازپرس مکلف است برای متهم وکیل تسخیری تعیین کند.

حق برخورداری از خدمات وکیل رکن اصلی حق دفاع است و خود یکی از معیارهای دادرسی عادلانه است و از چنان اهمیتی برخوردار است که در شمار حقوق بشر جای گرفته است. رعایت معیارهای دادرسی عادلانه، ملاک ارزیابی نظام اجتماعی فرهنگی و سیاسی هر جامعه است و یکی از

نشانه‌های مهم پایبندی حاکمان به حقوق بشر است متأسفانه نظام دادرسی در حقوق ایران هنوز با استانداردهای بین‌المللی دادرسی عادلانه به‌ویژه حق داشتن وکیل، فاصله دارد و این نارسایی بیش از همه موجب تضییع حقوق مردم می‌باشد.

حق متهم به داشتن وکیل را نباید صرفاً به‌عنوان یک عنصر شکلی آیین دادرسی کیفری تلقی کرد، چرا که این حق متضمن یک اجرای واقعی و مؤثر است و حضور منفعلانه وکیل برای تحقق این حق کفایت نمی‌کند. همچنین، اگر متهم وکیل نداشته باشد احتمال کمی دارد که از حقوق خودش مطلع شود ولی اگر وکیل داشته باشد نسبت به کسی که وکیل ندارد از حیث اطلاع از حقوق خود در وضعیت بهتری قرار دارد و می‌توان گفت به تبع داشتن وکیل ممکن است حقوق دیگر وی نیز مورد احترام قرار بگیرد. البته باید توجه داشت که ماهیت حق بودن دسترسی به وکیل امکان اعراض از این حق را به وی می‌دهد و متهم می‌تواند به‌رغم نیاز به وکیل بخواهد بدون وکیل جریان دادرسی ادامه پیدا کند.

منظور از برخورداری از معاضدت وکیل پیش از پاسخ دادن به سؤال‌ها حمایت از متهم در مقابل اظهاراتی است که در آن‌ها متهم بدون فهمیدن بار قانونی کلمات به سؤال‌ها جواب داده و بعداً اظهار تأسف می‌کند. بهره‌مندی از وکیل می‌تواند وزنه تعادلی ضروری در مقابل فشار اعمال شده از ناحیه پلیس در مرحله بازجویی تلقی شود. زمانی که متهم که در مرحله بازجویی پلیس باید تصمیم بگیرد که تصمیم مزبور می‌تواند برای جریان بعدی رسیدگی قاطع باشد پیش از پاسخ دادن به بازجویی از حق وکیل برخوردار باشد.

تضمین برخورداری متهم از وکیل یکی از اصول دادرسی عادلانه و اجرای عدالت است و سلب آزادی بدون بهره‌مندی فرد از امکانات دفاعی کافی از چهارچوب معیارهای دادرسی عادلانه خارج است. به این دلیل اگر متهم از امکان دفاعی مناسب بهره‌مند باشد راحت‌تر می‌تواند در مقابل اتهام انتسابی از خود دفاع کند. از این رو، گفته می‌شود که در صورت ناتوانی متهم از اختیار کردن وکیل بهره‌مند ساختن وی از مشاوره وکیل جزء لاینفک یک دادرسی معقول منصفانه و عادلانه است. قانون نه تنها باید از عدالت صحبت کند بلکه باید عدالت را عملی بسازد برخوردار از معاضدت وکیل در واقع سیستم انتقال عدالت اجتماعی است.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

- احمد زاده، محمد، ۱۳۸۹، اخذ آخرین دفاع از متهم از منظر قانون، الزامی و بر مقام قضایی تکلیف است، **مجله دادنامه**، شماره ۶.
- امیری، اعظم، ۱۳۹۲، حق دفاع متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی در نظام حقوقی ایران، **مجله دادرسی**، شماره ۹۷.
- بیرانوند، رضا؛ کوشا، جعفر؛ هاشمی، حمید؛ رنجبر، بهرام، ۱۳۸۹، وظایف پلیس شهروندمدار در رعایت حقوق شهروندی متهمان در مرحله تحقیقات مقدماتی، **فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی**، شماره ۴۸.
- حاجی ده آبادی، احمد و اکرمی سراب، روح الله، ۱۳۸۹، مبانی فقهی حق سکوت متهم در دعوی جزایی، **فصلنامه حقوق اسلامی**، شماره ۲۵.
- خالقی، علی، ۱۴۰۳، **آیین دادرسی کیفری**، چاپ پنجاهم، تهران، انتشارات شهردانش.
- زراعت، عباس و احمدی، انور، ۱۳۹۳، مبانی و آثار اصل حضوری بودن فرایند دادرسی کیفری، **دوفصلنامه پژوهشنامه حقوق کیفری**، شماره ۱۰.
- صالحی، جواد، ۱۳۸۸، سکوت، جلوه‌ای از حقوق دفاعی متهم در دادرسی عادلانه، **فصلنامه مطالعات حقوقی**، شماره ۳.
- قیاسی، جلال الدین، ۱۳۸۶، بار اثبات دلیل در عوامل مساعد به نفع متهم از دیدگاه فقیهان، **فصلنامه فقه و اصول**، شماره ۳.
- عزیزی، علیرضا، ۱۳۸۸، پیشینه و مبانی حمایت از بزه دیده و متهم در فرایند دادرسی کیفری، **مجله گواه**، شماره ۱۴.
- گلدوست جویباری، رجب و عبداللهی، افشین، ۱۳۸۸، اخذ آخرین دفاع از متهم در حقوق کیفری ایران،

فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۵۰.

- مصدق، محمد، ۱۳۹۳، نوآوری‌های قانون آیین دادرسی کیفری در اندیشه‌ها و سیاست‌ها، **مجله دادرسی**،

شماره ۱۰۴.

- مقیسه، مریم، ۱۳۹۲، حق سکوت متهم در فرایند دادرسی، **مجله اصلاح و تربیت**، شماره ۱۳۴.

- مؤذن زادگان، حسن علی و غلامعلی‌زاده، حسن، ۱۳۸۸، بررسی تحلیلی جایگاه تفسیر شک به نفع متهم در

حقوق کیفری، **فصلنامه پژوهشنامه حقوق اسلامی**، شماره ۳۰.

Legal Civilization

ISSN: 2873-1841
ISSN: 2873-1922

No.25- Autumn 2025

- Exploring the Possibility of Establishing Crimes Against Humanity from the Unilateral US Sanctions Against Iran
Homayoun Mafi, Morteza Pourazai
- Analysis of Blockchain Based Smart Contracts from the Perspective of the United Nations Convention on Contracts for the International Sales of Goods
Aria Ebrahimi, Sobhan Tayebi
- Artificial Intelligence and the Criminal Law System: An Analysis of Responsibilities and Implications
Hadi Jamshidi Far, Mehdi Jafarian, Roghayeh Jafarian
- Digital Transformation of Criminal Justice in the Light of Digital Justice: The Synergistic Function of Emerging Technologies
Seyed Alireza Mirkamali, Seyed Mostafa Hosseini Dastjerdi
- The Legal Status of Joint Inventions and the Extent of Ownership and Possession of the Inventors in Them
Saeed Molavi, Narjes Darbani Chelche
- Contractual Obligations in Cross-Border E-Commerce and the Challenges of Their Enforcement in International Arbitration with Emphasis on International Treaties
Ehsaneh Vosoughi Monfared, Mohammad Ali Kefaei Far
- An Analysis of the Involvement of Moral Theories in Criminal Law
Iraj Morvati, Saeid Ahmadi, Negin Bahadori Jahromi
- The Need to Criminalize the Possession of Miners in Iran (Comparative Study)
Mahdi Rajaeian, Shadi Chegini
- The Relationship between Human Dignity and the Goals of Punishments in Criminal Law
Amirhasan Abolhasani, Sattar Fakhrzai, Zeinab Ghaderi
- Analyzing the Concept of Right to the Child in Imami Narrations: A Critique of the Concept of Custody in Jurisprudence and Family Law
Hojjatollah Dehghani
- Comprehensive Legal System of the National Iranian Oil Company (NIOC) SAHN; a Strategic Transformation in the Intelligent Legal Governance of Iran's Oil Industry
Sayyed Hojjatollah Alamolhoda, Mohammad Mahdi Asadi
- Basic Principles of Insurance and its Consequences on Intention to Cause Damage
Mohammad Kamali, Mohammadali Jahani, Hamidreza Salimi
- Analysis of the Causes of Delinquency Among Children and Adolescents in Iranian Criminal Law
Sayyed Ahmad Peyrovnaziri, Amirreza Mahmoudi
- Examining the Validity and Admissibility of Modern Communication Tools in the Process of Proving Crime in the Iranian Legal System
Alireza Bagheri Hassanabadi
- Criminal Liability of Notaries Public: Analysis of Legal Challenges and Preventive Solutions in the Iranian Registration System
Ayoub Rahimi
- The Concept of Public Interest in the Light of John Stuart Mill's Utilitarianism and Its Comparison with the Thought of Jeremy Bentham
Ahmadreza Soltanian
- Civil Liability for Robots and Artificial Intelligence: Legal Challenges and Solutions in the Age of New Technologies
Jeyran Ebrahimi
- Supportive Policymaking for Women's Victimization in the Family with an Emphasis on New Developments
Mahbobeh Talebi Rostami
- The Impact of Criminal Psychology on Committing Crimes in Iranian and French Law
Vahid Kioumarsi
- The Responsibility of States for Human Rights Violations by Private Security Companies on Foreign Missions
Mahdi Gharedaqi, Masoud Sarfarazi Saleh
- A Jurisprudential and Legal Study of the Condition for the Return of the Endowment to the Donor's Property
Habibollah Abdollah Poor, Hamidreza Namavar
- An Analysis of the Environmental Crimes of the United States of America and Israeli Aggression against the Islamic Republic of Iran
Javad Cheraghi
- Legal Analysis of the Role of Real Estate Consultants in Preserving Land Ownership Rights and Its Enforcement Challenges in Iran
Mohammad Ahmadi
- The International Criminal Courts Counteraction to the Spread of ISIS Crime
Javad Dashtian
- The Validity of the New York Convention in Iran's International Commercial Arbitration and the Arbitration Agreement with an Emphasis on the Commercial Concept
Ali Babapour Hamrahloo, Pouya Banihashem
- Ownership and Exploitation of Water in the Iranian Legal System
Ahmad Padidar, Yaser Sayyad Poor
- The Right to be Forgotten and its Effects on Contractual Relationships in Public Blockchains; a Comparative Analysis of Data Privacy in Iranian and European Law
Arefeh Ghasem Zadeh Dehabadi
- An Examination of the Legal Nature of Build-Lease-Transfer (BLT) Contract
Ali Zarei Jalalabadi
- The Role of the Lawyer in Preliminary Investigations in the Criminal Procedure Code
Alireza Deraei
- Identifying and Prioritizing Socio-Political Factors Affecting Begging in Zahedan
Mohammad Kamal Dadras
- Civil Liability of the State for Damages Caused by Delayed Proceedings
Ali Farahi
- The Impact of Government Economic Policies on Contractual Freedom in Private Markets
Radmehr Rahmani Golafshan
- A Historical Review of Criminalization of Armed Forces Crimes
Yasser Shakeri